

Malíř, Jiří

O poměru české buržoazní politiky na Moravě k česko-slovenské vzájemnosti na přelomu 19. a 20. století

Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity. C, Řada historická.
1980, vol. 29, iss. C27, pp. [153]-162

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/102795>

Access Date: 22. 02. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

J I Ř Í M A L Í Ř

O POMĚRU ČESKÉ BURŽOAZNÍ POLITIKY NA MORAVĚ K ČESKO-SLOVENSKÉ VZÁJEMNOSTI NA PŘELOMU 19. A 20. STOLETÍ

Za více než dvacet let, která uplynula od počátku systematického marxistického bádání o česko-slovenských vztazích v minulosti,¹ byl již v naší historiografii náležitě zdůrazněn klíčový význam, jenž pro rozvoj národně-osvobozenického zápasu českého a slovenského národa mělo zintenzívnění česko-slovenské vzájemnosti v období od poloviny devadesátých let 19. století do první světové války. Vztahy Čechů a Slováků vstoupily v tomto období do nové fáze, charakterizované nejen kvantitativním rozmachem vzájemných kontaktů, ale také jejich novým obsahem a jejich rozšířením do nejrůznějších oblastí veřejného života včetně politiky. Dosavadní výzkum však také potvrdil, že k rozvíjení spolupráce mezi českými a slovenskými politiky došlo až v období po letech 1905/1907. Dosud nezodpovězena zůstává otázka, do jaké míry docházelo k politickému sblížení už v desetiletí před rokem 1905, resp. na které politické předpoklady mohlo zintenzívnění česko-slovenských politických vztahů po roce 1905 navazovat. Tato otázka byla zatím zkoumána především z hlediska základních oficiálních postojů vůdčích politických směrů a osobností, méně už z hlediska diferencovaných přístupů jednotlivých politických proudů a frakcí české a slovenské politiky.²

V tomto příspěvku se proto chceme zaměřit na otázku stanovisek jedné části české buržoazní politiky, a sice moravské lidové strany, k česko-slovenské vzájemnosti právě v období od poloviny devadesátých let 19. století do poloviny desátých let 20. století. Nepůjde nám o soustavnou analýzu všech aspektů a projevů poměru lidové strany k česko-slovenským vztahům, ale vzhledem k neprozkoumanosti této problematiky spíše jen o nadhození některých problémů a naznačení pravděpodobných odpovědí.

Postoje lidové strany k česko-slovenské vzájemnosti byly — stejně jako

¹ O *vzájemných vztazích Čechů a Slováků*, Bratislava 1956.

² Na potřebu takového přístupu poukázal ve svých studiích zejména Z. Urban, *K některým otázkám politické spolupráce Čechů a Slováků před první světovou válkou*. In: *Univerzita Komenského v Bratislavě*, Bratislava 1960, s. 125–141; t ý ž, *Problémy slovenského národního hnutí na konci 19. století*, Praha 1972.

láty vzhledem k její realizaci.⁴¹ I když šlo spíše o manifestační akt, který sice vyslovil potřebu rozšířit historické české státní právo o praktičtější princip práva přirozeného, ale jinak prostředky k prosazení politické spolupráce opět hledal v oblasti nepolitické, hlavně kulturní a hospodářské, znamenalo toto vystoupení zástupce lidové strany významný posun v poměru lidové strany k česko-slovenským vztahům. Stalo se jedním z východisek politického zájmu lidovců o Slováky v následujících letech.

Obdobný proces od pasivní propagace k aktivnějšímu přístupu prodělal také vztah lidové strany k Československé jednotě a její činnosti. Tento vývojový trend se realizoval především organizační podporou jednotlivých akcí jednoty žurnalistikou lidové strany (propagace činností moravských odboček jednoty a jejich počinů, organizování zásilek knih a tisku na Slovensko, agitace pro hmotnou podporu slovenských studentů a učňů ap.), ale i aktivní účasti stoupenců lidové strany, hlavně mladé generace, na její práci v odborech.⁴²

Z působení slovakofilů na formování postojů lidové strany bude třeba náležitě zvážit ideový vliv jednotlivých českých slovakofilů i slovenských čechofilů, zejména vliv K. Kálala a P. Blaha. Kálal totiž stál u všech významných slovakofilských akcí, přednášel a publikoval jak na Moravě, v Čechách, tak i na Slovensku a do značné míry formoval slovakofilské postoje v českých zemích. Zkoumání vlivu Kálalových názorů jak na frakce lidové strany, tak i na oficiální postoje lidové strany přinese ještě mnohá zajímavá zjištění, neboť v obou směrech byl tento vliv evidentní.⁴³ Působnost Blaha se na Moravě šířila hlavně jeho osobními kontakty i veřejným vystupováním na nejrůznějších fórech a její objasnění bude mít velký význam pro poznání geneze hospodářských kontaktů Čechů a Slováků.⁴⁴

Pohled na postoje vedoucí české buržoazní strany na Moravě k česko-slovenské vzájemnosti na přelomu 19. a 20. století naznačuje, že náběhy k politickým kontaktům mezi Čechy a Slováky se projevovaly už v období před jejich zřetelným rozvojem, nesměle na konci devadesátých let, více pak v prvních letech 20. století. I když tyto náběhy byly i v rámci jedné strany diferencované a různě podmiňované, jejich společným jmenovatelem byly snahy české buržoazní politiky o posílení politických, hospodářských a mocenských pozic v habsburské monarchii. Proszování politické spolupráce Čechů a Slováků však probíhala v natolik rozmanitých formách a projevech, že jejich historické zkoumání bude vyžadovat zvýšené badatelské úsilí, které jistě přinese řadu nových poznatků.

⁴¹ R. Richter, *Vzájemnost československá – v politice*. SL 19, 23. 11. 1901, č. 136, s. 1–2.

⁴² LN 4, 2. 12. 1896, č. 278, s. 1. SL 19, 7. 12. 1901, č. 142, s. 2.

⁴³ Velmi zajímavé by např. bylo zhodnocení podílu K. Kálala na ideovém sblížení mladé generace lidové strany s hlasisty. Srov. účast Kálala na sjezdu moravského studentstva v srpnu 1897 v Olomouci a vliv Kálala na formování stanovisek mladé slovenské generace. Důvěrná schůzka akademické mládeže slovenskej v Mikuláši dňa 6. a 7. 8. 1899. ŠSÚAB, B II, 53, k. 5. Tamtéž uložen též záznam o poradě studentů 3. a 54. 8. 1898 v T. S. Martině.

⁴⁴ Blaho se stal šířitelem obchodních kontaktů i přímo mezi kruhy blízkými lidové straně. Srov. LN 12, 13. 12. 1904, č. 284, s. 2.

u ostatních buržoazních politických stran — určovány dvěma protilehlými přístupy: Na jedné straně netečným, ne-li záporným stanoviskem oficiální české politiky k otázce politických kontaktů se Slováky, pramenícím ze státoprávního programu české buržoazie, která z obav před sblížením maďarských a německých politických kruhů rezignovala na jakoukoliv politickou spolupráci se slovenským národním hnutím. Tento přístup, který byl typický hlavně pro staročechy, v zásadě přejala i mladočeská politika a jako odnož mladočeské strany ho respektovala i lidová strana na Moravě; na druhé straně živelným slovakofilským hnutím v českých zemích, které na bázi kulturní spolupráce udržovalo kontakty se Slováky i přes nezájem oficiální politiky. Tato relativně nezávislá východiska k otázkám česko-slovenské vzájemnosti jen zdánlivě stála vůči sobě v nepřekonatelném protikladu. Naopak právě v devadesátých letech docházelo pod tlakem ekonomických, společenských a politických změn k významným posunům jak v rámci české buržoazní politiky, tak i v charakteru slovakofilského hnutí, které umožnily, aby se obě stanoviska navzájem obohacovala a postupně i sblížovala.

Nástup mladočeské politiky a změna konstelace politických a mocenských sil po relativním období rovnováhy za Taafeho vlády vedly české buržoazní politiky k hledání vhodných variant posílení vlivu české politiky v zápase o mocenské pozice v monarchii. Do popředí zájmu se dostaly různé koncepce slovanské politiky, nechyběly ovšem ani tendence k hledání společné politické platformy s maďarskými politickými kruhy. Slovanská idea stejně jako rusofilství patřila do ideologické výzbroje mladočechů už v osmdesátých letech, v devadesátých letech však byla zbavena radikálních variant, jak je reprezentoval Živný nebo Vašatý, a transformovala se v nástroj mocenského boje české buržoazie až do podoby novoslovanství před první světovou válkou.³ I když čeští politikové ve svých slovanských politických koncepcích v devadesátých letech ještě nereflektovali na Slováky jako na politické partnery a omezovali své slovanství většinou jen na Předlitavsko, samotným preferováním slovanství poskytovali vhodnou půdu a podněty pro sílící slovakofilské hnutí. Navíc úsilí české buržoazní politiky o rekonstrukci monarchie se nemohlo zcela vyhnout otázkám poměru k Uhrám i k jeho národnostem. Nemařou úlohu při tomto vytváření předpokladů pro aktualizaci zájmu české politiky o Slovensko sehrály také hospodářské momenty, snahy české buržoazie o hospodářské proniknutí na Slovensko i Balkán.⁴

Také české slovakofilství prodělávalo v této době podstatné proměny; přerůstalo z romanticko-filantropického pojmání vztahu ke Slovákům k reálnějšímu i politickému nazírání na vzájemnost.⁵ Jako složitý historický jev odrážející prohlubující se společenské rozpory a různé zájmy české společnosti ztělesňovalo jak citově zbarvený kulturně osvětový roz-

³ V. Šťastný, *Slovanství v období českého buržoazního lojalismu a nástupu dělnické třídy*. In: *Slovanství v národním životě Čechů a Slováků*, Praha 1968, s. 265 až 283. K. Herman, Z. Sládek, *Slovanská politika Karla Kramáře*, Praha 1971.

⁴ M. Písch, *Hospodářské styky české a slovenské buržoazie v letech 1900–1918 s hlavním zřetelom na peňažníctvo*. In: *Univerzita Komenského v Bratislave*, Bratislava 1960, s. 103–123.

⁵ J. Tkadlečková, *Slovakofilské hnutie v českých krajinách koncom 19. storočia*, Historický časopis 4, 1956, s. 469–486.

měr postojů některých skupin české společnosti, pramenící z původního romantického slovanství, tak stále silící úsilí o reálnou jazykovou a kulturní jednotu a hospodářskou spolupráci, které vyrůstalo z českého buržoazního nacionalismu, hledajícího ve sblížení se Slováků posilu v zápase s německou buržoazií.

Lidová strana byla tedy vystavena působení všech těchto složitých proměn, které navíc na Moravě probíhaly v různých modifikacích. Politika lidové strany a vůbec celá buržoazní politika na Moravě byla v devadesátých letech do značné míry určována politickými záměry vídeňského mladočeského vedení. Na druhé straně prosazující se politická diference, která měnila rozložení politických sil nejen uvnitř tábora české buržoazie na Moravě, ale i v poměru k Čechům, lidové straně právě na přelomu století umožnila, aby si vytvářela předpoklady pro samostatnější politické i ideologické postoje, a to i vzhledem ke vztahu Čechů a Slováků. Rovněž české slovakofilství na Moravě se vyvíjelo v poněkud odlišných podmínkách než v Čechách, a mohlo tak působit na lidovou stranu v modifikované podobě. Přímé sousedství Moravy a Slovenska vždy umožňovalo živější a autentičtější kontakty Čechů a Slováků v nejrůznějších rovinách veřejného života a v nejrozličnějších formách.⁶ Všestrannější projevy slovakofilství na Moravě se nemohly významnějším způsobem nedotknout oficiálních politických kruhů na Moravě. Svou roli v tomto ohledu sehrály jistě i odlišné národnostní a hospodářské poměry na Moravě, kde na rozdíl od Čech německý a český živel nebyl tak striktně teritoriálně ohraničen a kde se hospodářský a sociální vývoj v mnohém směru opožďoval. Čeští veřejní představitelé na Moravě proto mohli lépe chápat nesnadné sociální a nacionální postavení Slováků a zároveň u nich hledat oporu.

Šíření společných styčných bodů mezi českou buržoazní politikou a živelným českým slovakofilstvím bylo v polovině devadesátých let nemálo podpořeno událostmi spojenými s odporem maďarských národů vůči maďarské hegemonistické politice i s oživením oficiálních kontaktů veřejných představitelů českého a slovenského národního hnutí vyvolaným národopisnou výstavou v Praze. Tyto události vzbudily velký ohlas u české veřejnosti v Čechách i na Moravě a ve svých důsledcích vedly k prohloubení vzájemnosti Čechů a Slováků i k náznakům politizace jejich projevů. V prostředí lidové strany — podobně jako u jiných politických směrů — přinesly tyto akce zvýšený zájem o slovenské národní hnutí. Zpočátku, zvláště vzhledem k národnostnímu kongresu Rumunů, Slováků a Srbů v roce 1895, šlo spíše jen o platonické projevy solidarity, ne o vyvození přímých důsledků pro samotný vztah Čechů a Slováků, ale brzy, hlavně pod dojmem národopisné výstavy v Praze (1895) a oslav tisíciletého výročí uherského státu (1896), i o hlubší promýšlení obsahu a forem česko-slovenských vztahů v různých oblastech veřejného života. Národopisná výstava, zdůrazňující kulturní a etnickou jednotu Čechů a Slováků, a odpor Nemaďarů k mileniu, odstraňující iluze české veřejnosti o maďarské svobodomyšlnosti, posouvaly dosavadní postoje k poměru Čechů a Slováků

⁶ *Tradice česko-slovenské vzájemnosti na Hodonínsku*, Hodonín 1964. M. Hýnek, *Česko-slovenská vzájemnost na Slovácku v letech 1867–1914*. In: *Břeclav–Trnava*, Brno 1974, s. 113–122.

do nové roviny, podstatně přispívaly ke zpolitizování vztahu ke Slovákům.⁷

Veřejné mínění lidové strany chápalo obrovský význam těchto událostí pro prohloubení styků Čechů a Slováků. Jednoznačně odsoudilo maďarské milénium a označilo je vzhledem k útisku Slováků za „pozlátko“, „švindl“, „zpučnost“.⁸ Lidovecký tisk se podílel na intenzivním informování české veřejnosti o neutěšené situaci Slováků. Zároveň začal upřesňovat i svá stanoviska k otázce česko-slovenské vzájemnosti, zejména k otázce jazykové odluky Slováků a možnosti návratu k jedinému spisovnému jazyku.⁹ V lůně lidové strany se tak začaly objevovat náběhy k novému pojmání česko-slovenské vzájemnosti. Lidovecký tisk odmítl redukování vzájemnosti pouze na teoretické horování a literární kontakty a naopak preferoval praktickou součinnost, a to jak na poli kulturním, tak osvětovém i hospodářském. Zároveň navrhoval i konkrétní opatření k rozvíjení této součinnosti, z nichž některá se také realizovala. Konaly se proslovenské schůze, byly pořádány hromadné zájezdy na Slovensko a organizovány různé formy hmotné pomoci Slovákům (zakládání knihoven, zaslání tisku, odbírání slovenských časopisů a knih ap.).¹⁰

Ukazuje se tedy, že i postoje lidové strany na Moravě k otázce česko-slovenských vztahů, byť formulované jen jejím tiskem, nabývaly v polovině devadesátých let nových dimenzí a korelovaly s vývojovým trendem českého slovakofilství. Zvýšený zájem lidoveckého tisku o Slováky však ještě neznamenal vždy bez výjimky příznivé stanovisko k česko-slovenské vzájemnosti. Hlavní orgán lidové strany Lidové noviny např. vytykal slovenskému národnímu hnutí neprohloubenou organizaci, které přičítal všechny neúspěchy Slováků. Projevoval sice Slovákům své sympatie, ale posílení jejich pozic očekával od nich samých.¹¹ Některé kruhy lidové strany dokonce — podobně jako mladočeské Národní listy — projevovaly skrytý obdiv vůči maďarskému politickému úsilí i náznaky obojakého postoje ke Slovákům.¹² Z toho vyplývá, že budoucí studium poměru jednotlivých politických stran k česko-slovenské vzájemnosti bude muset zvláště za situace, kdy politické strany ještě netvořily jednotlivé organizační a politické struktury a kdy jejich tisk oplýval velikou volností, res-

⁷ Milénium se zabýval a odsoudil je klub neodvislých poslanců českých na říšské radě, miléniových oslav se manifestačně odmítaly účastnit české politické společenstevské korporace, proti milénium vystupoval i orgán lidové strany Lidové noviny (dále jen LN) 4, 14. 3. 1896, č. 62, s. 1. Srov. též Velehrad (dále jen VH) 8, 26. 4. 1896, č. 18, s. 2.

⁸ Srov. např. LN 4, 13. 6. 1896, č. 134, s. 1.

⁹ Lidovecký tisk vesměs odmítal dosavadní předpojatost Čechů vůči spisovné slovenštině a nesouhlasil s názorem, že právě jazyková odluka brání rozvoji vzájemnosti. Naopak v podpoře slovensky psané literatury viděl jednu z možností jejího prohloubení. Slovač 3, 23. 3. 1895, č. 24, s. 1. Selské listy (dále jen SL) 13, 23. 7. 1896, č. 59, s. 1. Ani později ovšem nechyběly hlasy, které považovaly odluku za chybu, ale vždy ji braly jako realitu, již je třeba akceptovat.

¹⁰ Slovan 4, 25. 3. 1896, č. 25, s. 1, např. už v této době navrhoval, aby se konala konference českých a slovenských vůdců, a volal po pořádání proslovenských schůzí. Konaly se např. v Břeclavi, Velkém Meziříčí, Doubravniku.

¹¹ LN 4, 11. 11. 1896, č. 260, s. 1.

¹² LN 3, 13. 1. 1895, č. 11, s. 1. Hlasy z Hané (dále jen HzH) 14, 24. 7. 1895, č. 58, s. 1–2.

pektovat frakční členitost politických stran a jejich názorů na vztahy Čechů a Slováků.

Lidová strana se v prvních fázích svého vývoje hlásila k mladočešství, vznikla však a vyvíjela se jako seskupení tří frakcí, svobodomyšlného liberálního křídla kolem Lidových novin v Brně, agrárního křídla soustředěného v Selské jednotě a Selských listech v Olomouci a konečně „slovanské“ frakce kolem časopisu Velehrad v Kroměříži.¹³ Přibližně od poloviny devadesátých let se z lidové strany začaly navíc vydělovat další frakce — opoziční skupiny stoupců tzv. mladých stran (hlavně realisté a radikální pokrokáři) — které se postupně v podobě Mladé Moravy (1896—1897) a později pokrokového hnutí od lidové strany stále více emancipovaly.¹⁴

Stanoviska jednotlivých frakcí lidové strany k vzájemnosti Čechů a Slováků podobně jako u ostatních politických směrů byla, jak už jsme naznačili, určována především akceptováním oficiálních politických koncepcí, zvláště koncepcí slovanství, a z nich vyplývajícími důsledky pro porozumění živelnému slovakovilskému hnutí. Slovanská ideologie části lidové strany se na rozdíl od většiny ostatních variant mladočeského slovanství prezentovala ještě v podobě už překonaného cyrilometodějství, i když netotožného s klerikálním cyrilometodějstvím let osmdesátých.¹⁵ Cyrilometodějská idea v pojetí lidovců měla naopak sloužit jako prostředek boje proti politickému katolickému klerikalismu. Vycházela z idealizace slovan-ské minulosti, jak se projevovala ve zdůraznění umělého protikladu mezi domnělým demokratismem starých slovan-ských řádů a mezi západním feudalismem Germánů, a prostřednictvím zavedení slovan-ské liturgie (ale ne pravoslavné) měla pomoci postavit společnost na demokratické, protifeudální a protigermán-ské základy, a posílit tak Čechy i ostatní Slované v boji s německým.¹⁶ Konzervatismus a přežilost cyrilometodějství, které se zvláště nápadně vyjímalo ve straně, která se považovala za svobodomyšlnou, byly poněkud eliminovány konkrétním dobovým prostředím a situací, v níž se cyrilometodějská idea na přelomu století nacházela.

Cyrlometodějství rolnického křídla lidové strany bylo podmíněno především hospodářskou situací rolnictva. Agrární krize politizovala rolnictvo jednak ve směru romantickokonzervativních a radikálních politických koncepcí, jednak naopak ve smyslu preferování konkrétních hospodářských aspektů politiky. Cyrilometodějství agrární frakce tak oscillovalo mezi ne-reálnými politickými představami a mezi konkrétními dílčími požadavky. Z těchto pozic byl Selskými listy (orgánem agrární frakce) pojmán i poměr mezi Čechy a Slováky. Pomoc Slovákům měla být podle některých jejich názorů realizována rozbitím rakousko-uherského vyrovnání a vůbec

¹³ J. Pernes, *Vznik a počátky lidové strany na Moravě (1889—1896)*, Brno 1975 (rukopis disertační práce).

¹⁴ J. Malíř, *Vznik, vývoj a rozpad politického hnutí Mladá Morava (1896—1897)*. Vlastivědný věstník moravský 29, 1977, s. 22—36. T ý ž, *Pokrokové hnutí na Moravě v letech 1898—1906*, SPFFBU C 21 a 22, 1975, s. 101—122. T ý ž, *Místo a význam tzv. pokrokového hnutí na Moravě v politickém vývoji Moravy* (v tisku).

¹⁵ J. Kolečka, V. Štastný, *Die cyrilomethodische und grossmährische Tradition im tschechischen politischen Geschehen im 19. und 20. Jahrhundert*. In: *Magna Moravia*, Praha 1965, s. 587—610.

¹⁶ *Idea cyrillo-methodějská*, LN 8, 22. 12. 1900, č. 292, s. 1—2.

povalením dualismu v monarchii. Selské listy někdy dokonce zdůrazňovaly prioritu česko-maďarských, resp. rakousko-uherských rozporů před sporem česko-německým.¹⁷ Selské listy považovaly cyrilometodějství za reálné východisko také v boji Slováků s maďarizací v církvi. Protimaďarský osten cyrilometodějství zdůrazňovaly i prvky antisemitismu, kterým Selské listy chtěly bojovat proti pseudoliberalismu maďarských vládnoucích vrstev vůči Slovákům.¹⁸

Poměrně vyhraněná stanoviska agrárního křídla lidové strany ke slovenské otázce byla umožňována celkem reálným chápáním národní, ale i sociální situace Slováků. Selské listy zdůrazňovaly sociální diferencovanost slovenské společnosti, odsuzovaly přezíravý poměr slovenské inteligence k rolnictvu a právě ve vzájemném odcizení těchto nejvýznamnějších vrstev slovenského národa spatřovaly reálné nebezpečí maďarizace. Odhalovaly přitom hospodářskou podmíněnost národních a politických neúspěchů Slováků a zároveň vinily české politiky, že nepomáhají Slovákům.¹⁹ Dokonce přímo vyzvaly poslance, včetně poslanců lidové strany, aby se ze svého netečného poměru ke Slovákům zodpovídali.²⁰ Příjmu politickou alternativou účinné pomoci Slovensku však ani Selské listy v devadesátých letech ještě nenaznačily a zůstávaly u dosavadních osvětových forem podpory. Samy se soustředily na zasilání knih a tisku na Slovensko a zorganizovaly pro tento účel akce k založení Ludové knihovny, spolku zaměřeného na podporu slovenského tisku.²¹ Teprve na počátku 20. století se u agrárního křídla objevily náznaky nových forem vzájemnosti. Výbor Selské jednoty r. 1902 např. usiloval o velký manifestační zájezd moravských rolníků na Slovensko. I když z něj nakonec sešlo, realizace četných individuálních cest moravských agrárníků na Slovensko svědčila o zvýšeném zájmu o slovenské hospodářské poměry. V těchto akcích se už zřetelně projevovaly vlastní politické aspirace agrárního křídla lidové strany spějícího k osamostatnění.²²

Koncepce slovanství a cyrilometodějství frakce Velehradu vyrůstala z odlišných základů. V daleko větší míře přebírala prvky konzervativního abstraktního slovanství minulých desetiletí, ale téměř vůbec se neobohacovala o reálné prvky dobového bouřlivého sociálního pohybu. Slovanská idea (resp. cyrilometodějství) podle Velehradu byla už sama o sobě demokratická, lidová a dostačující jak pro nacionální, tak sociální aspirace české politiky. Staromilství a archaičnost slovanství Velehradu se promítala také do jeho hodnocení vztahu Čechů a Slováků. Velehrad vyzvedával konzervativní rusofilství martinského křídla slovenské politiky a kriticky se stavěl k přezíravému postoji mladočechů k martinským i k radikálnímu slovanství.²³ Zdůrazňoval přitom „kmenovou sounáležitost“ Čechů a Slováků,

¹⁷ SL 14, 6. 2. 1897, č. 15, s. 2, dále 28. 10., č. 124, s. 1, a 18. 11., č. 132, s. 1.

¹⁸ SL 4, 12. 1. 1897, č. 4, s. 2; 14. 1., č. 5, s. 1–2, a 4. 5., č. 51, s. 2.

¹⁹ SL 5, 7. 8. 1897, č. 90, s. 1; 12. 8., č. 91, s. 1; 21. 8., č. 96, s. 2–3; 24. 8., č. 97, s. 2, a 26. 8., č. 98, s. 1–2.

²⁰ SL 16, 24. 2. 1898, č. 25, s. 2. SL 17, 14. 11. 1899, č. 143, s. 1.

²¹ Státní oblastní archiv Brno (dále SOAB), G 68, k. 41, Selské listy.

²² SL 20, 29. 3. 1902, č. 37, s. 3, a 7. 10., č. 116, s. 1. Tento trend se zřetelně projevil na sjezdu přátel Slovenska v srpnu 1905 v Hodoníně.

²³ VH 9, 23. 1. 1897, č. 4, s. 2–3.

ale zpochybňoval možnost jejich politické aliance.²⁴ V otázce pomoci Slovákům proti „politické megalomanii“ Maďarů preferoval hlavně hmotnou podporu slovenské literatury a výchovu slovenské mládeže na školách v českých zemích.²⁵

Je zajímavé, že se konzervativní slovanské frakci Velehradu, jejíž postavení v lidové straně nebylo příliš vlivné, po několika neúspěšných pokusech přece jen podařilo, aby se lidová strana jako celek na sjezdu důvěrníků 16. 12. 1900 k cyrilometodějské ideji přihlásila. Zdá se, že oficiální akceptování cyrilometodějství nemělo pro další vývoj poměru lidové strany k slovanství ani k česko-slovenské vzájemnosti důležitost. Celá akce byla jen předvolebním manévrem namířeným proti klerikálním stranám a neodrazila se v dalším ideologickém směřování lidové strany.²⁶

Také poměr opoziční frakce studentstva a mladé inteligence ke vztahu Čechů a Slováků byl — i když v daleko menší míře než u ostatních frakcí lidové strany — zakotven v původní slovanské vzájemnosti, ovšem v její demokratické podobě, jak ji manifestovaly sjezdy pokrokového studentstva na počátku devadesátých let. Mladá generace lidové strany proto také v duchu svých pokrokářských a realistických ideologických východisek přistupovala k česko-slovenské vzájemnosti vehementněji a vyhraněněji. Už její postoj k maďarskému mileniu byl, jak dokazuje protest akademické mládeže v Praze, k němuž se připojili i akademikové z Brna, jednoznačnější a důraznější než u oficiálních kruhů lidové strany.²⁷ Tato frakce také na sjezdu Mladé Moravy v září 1896 v Hodoníně pojala česko-slovenskou vzájemnost do svého pracovního programu. Chápala ji moderně, zdůrazňující její národohospodářské aspekty a nutnost těsných konkrétních kontaktů se Slováky. Není bez zajímavosti, že už v této době zdůrazňovala, že „na Slovensku neměl by se vésti jen boj národností, nýbrž i mohutný boj sociální“.²⁸ V tomto bodě se ztotožňovala s mladou slovenskou generací studující v Praze a směřující k hlasismu. Stejně jako ona hledala optimální cestu k povznesení Slovenska v drobné, osvětové, vzdělávací a hospodářské činnosti i v pozitivnějším vztahu k dělnictvu.²⁹ Podrobný program česko-slovenské vzájemnosti pak byl mladou generací konzultován se slovakofilem Kálalem na sjezdu studentstva z Moravy a Slezska 28. 8. 1897 v Olomouci.³⁰

Demokratický a sociálně citlivý postoj k česko-slovenské vzájemnosti si mladá generace lidové strany, a to jak její realistický, tak radikálně pokrokový směr, zachovala i po rozpadu Mladé Moravy v rámci moravského pokrokového hnutí, i když i v ní se objevily názory koketující s cyrilometodějskou idejí. Na rozdíl od vedení lidové strany však cyrilometodějství v pojetí pokrokářů mělo vést až k rozchodu s katolickou církví.³¹ Také pokrokáři chápali česko-slovenskou vzájemnost na pozadí vzájemnos-

²⁴ VH 10, 3. 7. 1898, č. 26, s. 2.

²⁵ VH 7, 13. 10. 1895, č. 41, s. 1–2; VH 10, 24. 7. 1898, č. 28, s. 3.

²⁶ LN 8, 18. 12. 1900, č. 288, s. 1–2, a 22. 12., č. 292, s. 1–2.

²⁷ Slovan 4, 13. 5. 1896, č. 39, s. 3, a 20. 5., č. 41, s. 3.

²⁸ LN 4, 15. 9. 1896, č. 211, s. 2, a 11. 9., č. 208, s. 1–2. SOAB, G 68, k. 28, Morava.

²⁹ LN 5, 19. 11. 1897, č. 264, s. 1.

³⁰ LN 5, 31. 8. 1897, č. 197, s. 1–2. SL 15, 31. 8. 1897, č. 100, s. 1–2. R. Fischer, *Pokroková Morava I*, Praha 1937 s. 83–85.

³¹ LN 9, 14. 2. 1901, č. 38, s. 1, a 15. 2., č. 39, s. 1.

ti slovanské, spolupráce se Slováky však u nich již stála na prvním místě a nezastavovala se ani před omezeními danými českým státoprávním programem. Mezi pokrokaři se zároveň velmi brzy začaly projevovat zřetelné náběhy k čechoslovakismu motivovanému nacionálně protiněmecky.³²

Projevy jednotlivých frakcí lidové strany vzhledem k československé vzájemnosti byly tedy značně rozdílné; zůstává otázka, jaké místo zaujímal problém Čechů a Slováků v oficiální politice lidové strany, určené výkonným výborem, dr. A. Stránským, poslanci a tiskovým orgánem strany Lidové noviny. Vedení strany na něj zpočátku nahlíželo především prizmatem oficiální české politiky ve Vídni, reprezentované mladočeským poslancekým klubem, do nějž patřili i lidovečtí poslanci a v němž vůdce lidové strany dr. A. Stránský zastával právě na přelomu století významnou funkci místopředsedy. Proto také většina proslovenských postojů lidovců, byť nacionálně zdůvodněných, byla často jen výrazem snah o oslabení dualismu nebo o prosazení hospodářských výhod při rakousko-uherském vyrovnání z hlediska potřeb české buržoazie. Příznačné v tomto ohledu byly např. návrhy dr. A. Stránského ze sklonku devadesátých let na revizi ústavy.³³ Zájmy „vysoké politiky“ ovšem nemohly vždy brát v úvahu také skutečné zájmy slovenského národního hnutí. Tak se také mohlo stát, že Stránský po neúspěších jednání o rakousko-uherské vyrovnání souhlasil se separátní maďarskou politikou, dáváje jí tak mlčky napospas Slováky.³⁴ Také způsob, jakým přistupovalo vedení lidové strany k slovanské ideji, lidovce česko-slovenské vzájemnosti spíše vzdaloval, neboť v jeho pojetí stávalo se slovanství prostředkem politického sblížení převážně jen s předlitavskými Slovany, zatímco z manifestačních projevů bratrské pospolitosti Čechů a Slováků nebyly vyvozovány politické důsledky, i když svůj význam agitační měly.³⁵

Vedle aspektů vídeňské politiky působily na stanoviska lidové strany také vzrůstající zájmy hospodářských kruhů lidové strany o hospodářské styky se Slovenskem. Snahy o hospodářské pronikání české buržoazie na Slovensko v podobě, jak se projevovaly hlavně před první světovou válkou, měly na Moravě na přelomu století jen zárodečnou podobu. Především bylo možno sledovat zájem lidoveckého tisku o hospodářské podnikání Slováků a možnostech odbytu moravského zboží na Slovensku. Už v polovině devadesátých let se objevily také úvahy o využití slovenských pracovních sil na Moravě.³⁶

³² Pro tyto tendence byla příznačná porada pokrokařů se zástupci Slováků konaná 19. 8. 1900 v Brně, která měla vytvořit předpoklady pro vznik slovanského souručenství proti souručenství německému v první řadě z Čechů z českých zemí a Dolních Rakous a Slováků z Uher. SL 18, 18. 8. 1900, č. 92, s. 1, a 21. 8., č. 93, s. 3. Obdobné nacionalisticky motivované názory na vzájemnost zastávala i realistická frakce pokrokového hnutí. Srov. dopis B. Kalandry P. Blahovi z 21. 11. 1899. Štátní slovenský ústřední archiv Bratislava (dále jen ŠSÚA), B II, 49.

³³ LN 6, 19. 10. 1898, č. 238, s. 3–4. LN 7, 1. 1. 1899, č. 1, s. 1, a 3. 1., č. 2, s. 1, a 19. 4., č. 89, s. 1.

³⁴ LN 6, 21. 8. 1898, č. 182, s. 1.

³⁵ Srov. účast poslanců lidové strany na sjezdech v Krakově, Přerově, Lublani (1897) a oslavy 100. výročí narození Palackého v Praze a Brně.

³⁶ LN 5, 9. 5. 1897, č. 105, s. 1–2. VH 10, 13. 11. 1898, č. 45, s. 2. Radhošť 2, 27. 10. 1895, č. 28, s. 2.

I když tyto postoje lidovců byly ojedinělé a byly vyslovovány spíše jako zbožná přání, svědčily o vyhraňování třídních stanovisek k otázce česko-slovenských vztahů i v poměrech české buržoazní politiky na Moravě na sklonku století. Na počátku 20. století se tendence k hospodářskému pronikání na Slovensko začala projevovat mnohem zřetelněji. Stoupenci lidové strany se aktivně zapojovali do podnikání na Slovensku, jak o tom svědčí např. účast lidovců na známé akci spojené se založením akciové společnosti továrny na celulózu v T. Sv. Martině nebo pronikání českých obchodních kruhů z Moravy na Slovensko.³⁷

Kromě obecně politických a hospodářských hledisek reagovala lidová strana také na sílící slovakofilské hnutí. Ani vedení lidové strany nemohl zůstat lhostejný vzrůstající slovakofilský proud v české společnosti i v rámci ostatních stran včetně některých frakcí lidové strany. Právě objasnění poměru jednotlivých politických stran a skupin k slovakofilství se jeví jako jedno z hlavních určujících hledisek při zkoumání místa česko-slovenské vzájemnosti v jejich politice. Při daném stupni výzkumu se v tomto bodě omezíme zatím jen na naznačení pravděpodobných vývojových tendencí.

Reakce lidové strany na akce slovakofilů nebo její přímá účast na nich se projevovaly hlavně v trojím směru: jednak v postoji k tzv. slovenským večírkům, dále přístupem k činnosti Československé jednoty a jejich moravských odborů a konečně mírou percepce slovakofilské agitace, zejména žurnalistické.

Zájem lidové strany o schůze věnované Slovákům se vyvíjel od jejich prosté propagace a zpravodajství o jejich průběhu v lidoveckém tisku na konci devadesátých let³⁸ k aktivní účasti stoupenců i spolků lidové strany na přelomu století³⁹ až po vystoupení oficiálních představitelů strany na počátku desátých let 20. století, jak je známe např. ze slovenského večera konaného 11. 5. 1901 v Prostějově. Na této schůzi došlo k projevům, které zřetelně naznačily, že i oficiální politika lidové strany se v otázce česko-slovenské vzájemnosti už přiblížila ke stanoviskům českého slovakofilství a že je hodlala vzít za své, i když zatím v jejich obecné proklamativní podobě: „Dr. V. Perek jakožto zemský poslanec slíbil podporovat mezi poslanci vzájemnost česko-slovenskou... Poslanec p. F. R. Reichstädter, jakožto zástupce kraje, jenž zčásti těsně s uherským Slovenskem hraničí, vyslovil rovněž podporu akci o vzájemnost česko-slovenskou“.⁴⁰

Proces částečného zapojení lidové strany do slovakofilského hnutí v tomto období vyvrcholil založením Slovanského politického klubu v Olomouci a jeho schůzí 17. 11. 1901, na niž dr. Richter (který na sjezdu lidové strany v roce 1900 prosadil rezoluci o cyrilometodějství) proklamoval potřebu československé vzájemnosti i v politice a vytyčil její hlavní postu-

³⁷ Ve správní radě byl i poslanec lidové strany K. Novák, SOAB, G 61, k. 12. Pánům akcionářům.

³⁸ Srov. zpravodajství o večírcích v Přerově (25. 3. 1897), Frenštátě (11. 4. 1898), Vsetíně (březen 1899).

³⁹ Např. na večírcích v Brně (18. 3. 1900), Moravské Ostravě (1. 4. 1900), Kroměříži (7. 1. 1900).

⁴⁰ *Slovenský večer v Prostějově*, LN 9, 14. 5. 1901, č. 112, s. 4. HzH, 20, 15. 5. 1901, č. 39, s. 1–2.